

ПОТРЕБИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДЛЯ СТІЙКОСТІ, ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ В МЕЖАХ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАД ТА УНІВЕРСИТЕТІВ (СПЕЦИФІКА ТРЕТЬОЇ МІСІЇ УНІВЕРСИТЕТУ)

THE NEEDS OF LOCAL COMMUNITIES FOR SUSTAINABILITY, RECOVERY, AND DEVELOPMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF COOPERATION BETWEEN COMMUNITIES AND UNIVERSITIES (SPECIFICITY OF THE UNIVERSITY'S THIRD MISSION)

У статті досліджується третя місія університету як комплексний феномен, що охоплює соціальні, економічні та культурні виміри розвитку територіальних громад. Підкреслено, що в умовах повномасштабної війни та в період післявоєнного відновлення роль університетів істотно посилюється, адже вони здатні виконувати функції не лише освітніх і наукових центрів, а й ключових агентів суспільних трансформацій. Акцентовано на важливості соціологічних методів, зокрема фокус-групових інтерв'ю, які дозволяють виявити потреби громад, визначити пріоритети та сформувати рішення, адаптовані до локального контексту. На основі міжнародного проекту ServU-ERASMUS-EDU-2023 представлено результати емпіричного дослідження трьох громад Дніпропетровської області. Проаналізовано головні виклики, характерні для прифронтових територій: руйнування інфраструктури, нестача доступного житла для внутрішньо переміщених осіб, обмежені можливості працевлаштування, потреба в програмах перекваліфікації, цифровій освіті та розвитку компетентностей для місцевого ринку праці. Окрема увага приділяється громадянській активності, потенціалу молоді та залученню вразливих груп населення до відновлювальних процесів. У статті наголошено, що університети можуть виступати стратегічними партнерами громад, сприяючи розробленню локальних стратегій розвитку, реалізації інноваційних проєктів та поширенню сервісного навчання як механізму зміцнення соціальної стійкості. Окреслено перспективи співпраці, що включають розроблення освітніх програм відповідно до потреб регіональної економіки, розширення дослідницьких практик, формування молодіжного лідерства, інтеграцію ВПО та активізацію участі населення в процесах відбудови. Така взаємодія створює інституційне підґрунтя для сталого соціального та економічного розвитку громад.

Ключові слова: третя місія університету, територіальні громади, післявоєнне відновлення, соціологічне дослідження, фокус-

група, громадянська активність, сервісне навчання.

The article examines the third mission of the university as a multidimensional concept that integrates social, economic, and cultural dimensions of territorial community development. It emphasizes that during the full-scale war and throughout Ukraine's post-war recovery, universities expand their traditional functions, acting not only as centers of education and research but also as active agents of social change capable of mobilizing knowledge and resources for strengthening local resilience. The importance of sociological methods, particularly focus group interviews, is highlighted for identifying community needs and developing solutions adapted to regional contexts. Drawing on the international project ServU-ERASMUS-EDU-2023, the article presents empirical findings from three communities in the Dnipropetrovsk region, where key challenges include damaged infrastructure, shortages of housing for internally displaced persons, limited employment opportunities, and the demand for retraining, digital education, and competence development aligned with the regional labor market. Special attention is devoted to civic engagement, youth involvement, and the inclusion of vulnerable groups in recovery processes. The study demonstrates that universities can act as strategic partners for communities by contributing to local development strategies, supporting innovative initiatives, and promoting service learning as a tool for enhancing social resilience. The article outlines further opportunities for collaboration, including modernization of educational programs, expansion of joint research, strengthening youth leadership, integration of displaced persons, and broader public participation in reconstruction, which together form a foundation for sustainable social and economic development.

Key words: third mission of universities, local communities, post-war recovery, sociological research, focus groups, civic engagement, service-learning.

УДК 378.4:316.334.56

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.79.1.4>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Колісник Л.О.

к.соц.н., доцент,
завідувач відділу аспірантури
і докторантури
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-0933-933X

Комих Н.Г.

к.соц.н., доцент,
завідувач кафедри психології, соціології
та педагогіки
Дніпровський державний університет
внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-8585-320X

Букреева Д.С.

к.екон.н., доцент,
проректор з науково-педагогічної,
навчально-виховної роботи
та перспективного розвитку
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0003-3175-5193

Постановка проблеми. Осмислення потреб територіальних громад у контексті їх стійкості, відновлення та розвитку є стратегічним завданням наукової спільноти в контексті сучасних соціальних процесів в українському суспільстві. Поглиблення кризових явищ – воєнних, соціальних, економічних та екологічних – створює необхідність формування нових аналітичних підходів до розуміння життєздатності локальних спільнот. Водночас університети дедалі активніше трансформуються від

традиційних освітньо-дослідницьких інституцій до структур, що формують інтелектуальні, інноваційні та соціальні ресурси розвитку громад. Саме тому аналіз специфіки третьої місії університетів набуває особливого значення.

Науково-практична актуальність теми посилюється тим, що сучасні процеси відновлення територій потребують міждисциплінарної інтеграції – поєднання соціологічного, управлінського, урбаністичного, економічного, екологічного та

освітнього знання. Такий підхід дозволяє виявити, яким чином університети можуть виступати каталізаторами локальної інноваційної екосистеми, сприяти формуванню компетентнісного потенціалу громад та забезпечувати інституційну підтримку їхньої стійкості.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Проблематика взаємодії територіальних громад та університетів у контексті стійкості й відновлення розглядається в межах міждисциплінарних студій, що поєднують соціологію, урбаністику, публічне управління та освітні дослідження. Ідея третьої місії університетів розпочиналась з концепції підприємницького університету Г. Іцковіц, Б. Кларк. Надалі погляди наукової спільноти еволюціонували до аналізу та запровадження моделей університетсько-громадських партнерств і сервіс-навчання залежно від суспільного контексту. В українському науковому дискурсі питання взаємодії університетів і громад порушують О. Тарасенко, В. Бакіров, М. Нестерова, С. Марова, Н. Васиньова, які звертають увагу на потенціал вищої освіти в зміцненні локальної стійкості громад та ролі університетів у досягненні цілей сталого розвитку. На рівні емпіричних досліджень питання стійкості територіальних громад аналізують А. Костенок, Н. Світайло, М. Назаров [3], однозначно стверджуючи про важливість усвідомлення громадою й університетами набуття сталості практик третьої місії університетів. Попри наявні напрацювання, недостатньо дослідженими залишаються механізми оцінювання потреб громад та індикатори впливу університетсько-громадської взаємодії, що визначає потребу подальших наукових розвідок.

Метою статті є аналіз сутності, можливостей та значимості третьої місії університету для ефективного розвитку життєстійкості територіальних громад у воєнний та повоєнний час.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нині заклади вищої освіти мають виконувати три ключові місії: навчання, дослідження та співпраця із суспільством. Основною місією університету є освітня – активізація майбутнього створення людського капіталу шляхом безпосереднього надання студентам освітніх послуг, формування професійних та «м'яких» навичок. Своєю чергою знання формуються завдяки науковим дослідженням, які є методологічно релевантним з погляду змісту та об'єктів дослідження. Співпраця із суспільством для університетів є викликом сьогодення, який потребує інституалізації та набуття сталих практик запровадження. У цьому і полягає ключове завдання третьої місії університетів.

Ця місія університету особливо актуалізувалась під час воєнної агресії росії проти України, зокрема під час здійснення спроб планування післявоєнного відновлення громад. Водночас реалізація третьої місії університету повинна спиратися на розумінні локального контексту та історичного значення закладу вищої освіти в регіональному просторі з урахуванням потреб спільноти, викликів

та можливостей. Глибинне розуміння означених аспектів полягає в тому, щоб університети більше взаємодіяли із суспільством, невід'ємною частиною якого вони є. Особливості третьої місії університету полягають у такому:

Орієнтація на реальні потреби громади. Університети мають реагувати на актуальні запити громад, надаючи конкретні рішення. Ключова особливість третьої місії полягає в тому, що університет перестає бути замкненою академічною інституцією й активно виходить за межі аудиторій. Це означає, що дослідження, освітні програми та практичні ініціативи мають будуватися на основі актуальних запитів місцевих громад. Університети здатні ідентифікувати ці потреби за допомогою соціологічних досліджень, консультацій та партнерства з органами місцевого самоврядування. Для післявоєнного відновлення орієнтація на потреби громади означає швидке реагування на виклики – від розроблення моделей психологічної підтримки та програм соціальної інтеграції до рішень у сфері екологічного відновлення чи відбудови інфраструктури. Такий підхід формує довіру громад до університету як до інституції, що пропонує не абстрактні знання, а конкретні інструменти змін.

2. Створення майданчиків для співпраці. Важливе залучення університетів до місцевих ініціатив, наприклад, через освітні програми, спільні проекти. Третя місія університету реалізується через розвиток середовищ, де представники науки, бізнесу, влади та громади можуть співпрацювати над спільними завданнями. Це можуть бути центри громадських ініціатив, інноваційні лабораторії, освітні хаби, де обговорюються проблеми й відбувається пошук рішення, що мають практичну цінність для місцевого середовища. Важливо, що університети виступають не лише організаторами, а й рівноправними учасниками такої взаємодії, надаючи експертні знання, дослідницький потенціал і кадрові ресурси. У післявоєнному контексті подібні майданчики стають платформами для об'єднання зусиль у питаннях відбудови інфраструктури, розвитку волонтерських рухів, реалізації молодіжних і креативних проектів, що стимулюють соціально-економічне відновлення громад.

3. Інтеграція теорії і практики. Університети повинні реалізовувати свої дослідження та знання на практиці, забезпечуючи їх доступність для громади. Особливістю третьої місії є прагнення університетів зруйнувати бар'єр між академічними знаннями та реальними викликами суспільства. Це означає, що теоретичні дослідження повинні знаходити своє практичне втілення у вигляді проектів, стартапів, освітніх програм або консалтингових послуг для громад. Така інтеграція дозволяє громаді отримати доступ до сучасних наукових розробок, а студентам і науковцям – бачити конкретний результат своєї діяльності. Для післявоєнної України інтеграція теорії та практики може означати, наприклад, використання результатів досліджень у сфері соціальної адаптації ветера-

нів, впровадження енергоефективних технологій у відбудові житла чи створення освітніх програм з розвитку підприємництва у громадах. Це робить знання не лише академічно значущими, а й соціально корисними.

Тобто третя місія університету є багатовимірним феноменом, який інтегрує соціальні, економічні та культурні аспекти розвитку громад. На відміну від традиційних освітніх і наукових функцій, вона орієнтує університети на пряму взаємодію з локальними спільнотами, забезпечуючи практичне застосування знань і створюючи механізми колективного розв'язання проблем.

Університети, реалізуючи свою третю місію, повинні виходити з реальних потреб громад, особливо в контексті війни та післявоєнного відновлення. У випадку аналізу потреб і проблем громад у період війни та післявоєнного відновлення найбільш ефективним, на наш погляд, є метод фокус-групи (фокусованого інтерв'ю). Такий метод дозволяє виявити не лише раціонально сформульовані потреби, а й приховані мотиви, емоції, переживання учасників. Це особливо важливо у воєнний час, коли проблеми громад мають не лише економічний, а й психологічний та соціокультурний виміри. Саме такий метод було застосовано нами в дослідженні, яке було проведено з вересня по грудень 2024 року. Дослідницька група складалась із науковців Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», Українського Католицького Університету та Сумського державного університету, а також з KU Leuven (Бельгія), Università LUMSA (Італія), Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt (Німеччина взяла участь у реалізації міжнародного проєкту ServU-ERASMUS-EDU-2023 за співфінансування Європейського Союзу [2]. Автори статті розробили загальну методологію для дослідження в громадах трьох областей (Дніпропетровської, Львівської та Сумської) та безпосередньо брали участь в організації, проведенні та аналізі результатів дослідження в трьох громадах Дніпропетровської області.

Розглянемо основні результати. Проблемна ситуація дослідження визначалась тим, що громади в Україні стикаються з різними викликами, серед яких відновлення інфраструктури після війни, покращення соціально-економічної ситуації, залучення молоді, зокрема студентів, до розвитку місцевих ініціатив. Однак без системного підходу до вивчення ситуації для взаємодії з представниками громад університетам важко точно визначити, в якому саме напрямку рухатись у розробленні курсів та навчальних програм суспільно орієнтованого навчання. У цьому дослідженні концептуальною рамкою стали поняття: «стійкість», «відновлення» та «розвиток» [1], а отже, і змістове ядро дослідження розкривалося через їх вимірювання.

Результати дослідження виявили значну різницю у специфічних потребах громад залежно від їх розташування. Основними потребами є поси-

лення комунікації між владою, бізнесом і мешканцями, створення робочих місць, модернізація інфраструктури, забезпечення житлом ВПО та освітні ініціативи. Пріоритетною стратегією для більшості громад є збереження стійкості, що вимагає оперативних рішень у сфері безпеки, економіки та соціальної підтримки. Спільним для трьох цільових аудиторій – місцевих мешканців, бізнесу та органи місцевого самоврядування (ОМС) – є інтерес у розвитку громади, підвищенні якості життя та створенні стійкого середовища для економічного та соціального зростання.

Громади висловлюють значний інтерес до співпраці з університетами у створенні практичних навчальних курсів, організації стажувань і спільних проєктів. Основні очікування включають адаптацію освітніх програм до потреб ринку праці, розвиток навичок у сфері ІТ, підприємництва та екології. Спільна діяльність з університетами сприятиме відновленню громад й інтеграції вразливих груп. Основні специфічні потреби громади загалом стосувались: посилення комунікації між владою, бізнесом та місцевими мешканцями; створення нових робочих місць; підтримки малого та середнього бізнесу; будівництва / модернізації шкіл, дитсадків, громадських просторів з урахуванням безпечного складника; забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та тих, що втратили домівки через обстріли; запровадження курсів перекваліфікації, освітніх ініціатив для дітей і дорослих.

Для реалізації третьої місії університету важливо, щоб громада була активною в умовах кризи. Це значимий фактор як для українського суспільства, так і його подальшого повоєнного відновлення. Результати дослідження показали таку активність. Мешканці організовують волонтерські ініціативи, допомагають ЗСУ, підтримують переселенців та беруть участь у гуманітарних проєктах. Уразливі категорії населення (жінки, молодь, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи) беруть участь у процесах відновлення, однак їхній потенціал реалізується неповною мірою через недостатню розвиненість інституційних механізмів, програм підтримки та можливостей для системного залучення. Саме від університетів більшість інформантів очікують створення практичних курсів, спрямованих на розвиток навичок, які можуть бути застосовані в конкретних умовах. Найбільш популярні тематики включають: підприємство, ІТ-технології, проєктний менеджмент, енергозбереження та екологічну безпеку. Зокрема, молодь виявила значний інтерес до таких галузей, як ІТ, екологія, відновлювальні джерела енергії, а також до цифрових професій, як-от програмування, маркетинг та графічний дизайн. Університети можуть сприяти розбудові місцевих сервісів, організовуючи практики та стажування студентів у громадах. Це дозволить громадам отримувати експертну підтримку, а здобувачам освіти – реальний досвід роботи в соціально орієнтованих проєктах. Громади дійсно розглядають університети

як партнерів у відновленні та розвитку. Перспективними для співпраці є спільне розроблення та впровадження інноваційних проєктів, як-от цифровізація послуг, створення громадських просторів, модернізація інфраструктури тощо. Освітні заклади мають сприяти професійному зростанню мешканців через адаптовані освітні програми, що інтегрує університет у життя громад. Особливо така підтримка є цінною для вразливих груп населення, адже відкриває додаткові можливості для якісної соціальної реінтеграції та розв'язання соціальних проблем громади.

Дослідження зафіксувало низку проблем для розвитку громадської активності в напрямку взаємодії з університетами. Ключовими з них є: недостатній рівень обізнаності населення про можливості участі в проєктах, брак ресурсів (фінансових, матеріальних, освітніх) та психологічна втома населення через тривалу війну та кризу. Під час повномасштабного вторгнення громадянська активність стала критично важливим елементом виживання та адаптації громад. Люди об'єднувалися навколо спільних цілей, як-от організація безпеки, психологічна допомога, підтримка військових. Університети не залишились осторонь цих процесів. Відбулась реальна взаємодія на мікрорівні, яка і потребує інституалізації, набуття сталості.

Висновки. Результати фокус-групового обговорення засвідчили, що стійкість громади в умовах війни потребує комплексних стратегій, орієнтованих на безпеку, економічну стабільність і соціальну згуртованість. Ключовими викликами залишаються збереження працездатності населення, забезпечення житлом ВПО, підтримка малого й середнього бізнесу та подолання дефіциту комунікації між владою, бізнесом і громадянами. Громади потребують активізації локального діалогу, спільного планування та розширення участі мешканців у прийнятті рішень.

Особливого значення набувають програми перекваліфікації для дорослих, освітня підтримка

дітей та молоді, а також створення тимчасових робочих місць для гарантування базового доходу. Водночас забезпечення доступного житла та соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб визначено пріоритетом, що безпосередньо впливає на соціальну стабільність.

У цьому контексті третя місія університетів проявляється як важливий ресурс розвитку громад. Її реалізація здатна посилити соціальний капітал, сприяти налагодженню довіри та формуванню партнерств між громадою, владою, бізнесом і громадським сектором. Університети виступають агентами змін, що можуть забезпечити науково обґрунтовані рішення, інновації та підтримку стратегічного планування, тим самим роблячи вагомий внесок у післявоєнне відновлення та довгострокову стійкість громад.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Методологія досліджень з визначення потреб територіальних громад для стійкості, відновлення та розвитку / О. Дейнека та ін. 2024. 76 с. URL: https://auu.com.ua/wp-content/uploads/2024/05/metodologiya-doslidzhen_web.pdf (дата звернення: 27.08.2025).
2. Розвиток громад і відновлення України – УКУ очолить проєкт із суспільно орієнтованого навчання Erasmus+. URL: <https://ucu.edu.ua/news/rozvytok-gromad-i-vidnovlennya-ukrayiny-uku-ocholyt-proyekt-iz-suspilno-oriyentovanogo-navchannya-erasmus/> (дата завантаження: 27.08.2025).
3. Соціальна стійкість територіальних громад в умовах воєнного часу (IV «хвиля» дослідження). Аналітичний звіт / А. Костенко та ін. Суми, 2023. 73 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/92562/1/Kostenko.pdf?fbclid=IwAR0H8a84-wva7RdgO9MmLdrGASjgAil_chnvXei7VF4LXtA8wCHdsrSjwMk (дата вивантаження: 27.08.2025).

Стаття надійшла у редакцію: 24.10.2025

Стаття прийнята: 10.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025